

МІЖНАРОДНИЙ РОЗШУК ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПРОВАДЖЕНЬ IN ABSENTIA: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

INTERNATIONAL WANTED LIST AS A BASIS FOR IN ABSENTIA PROCEEDINGS: PROBLEMS OF APPLICATION

Чистякова А.С., к.ю.н.,
адвокат

Ситуація в Україні з заочними процедурами (*in absentia*) характеризується не тільки збільшенням кількості проваджень з заочним елементом, але й відсутністю уніфікованого підходу стосовно того, що слід розуміти під однією з підстав застосування *in absentia* – «оголошення особи в міжнародний розшук». КПК не містить чітких орієнтирів/маркерів, які дозволяють говорити про те, що особа перебуває/не перебуває в міжнародному розшуку. У зв'язку з чим складається доволі суперечлива судова практика з цього питання.

Зокрема, сформувались дві альтернативні правові позиції, які зводяться до наступного: 1) положення чинного КПК України покладать на прокурора/слідчого обов'язок надати докази на підтвердження оголошення, а не факту перебування підозрюваного в міжнародному розшуку 2) для підтвердження факту оголошення особи у міжнародний розшук необхідно надати підтверджуючі документи Інтерполу, які і засвідчують/підтверджують факт перебування особи у міжнародному розшуку.

Відповідно до першої правової позиції, фактично, відбувається підміна остаточних результатів діяльності органу досудового розслідування, яка спрямована на оголошення особи в міжнародний обшук, проміжними. У такий спосіб фактично, підстави для здійснення проваджень *in absentia* штучно розширюється, і такий підхід, не враховує ситуацій, коли за результатами перевірки Інтерполом відповідності поданих органом досудового розслідування документів з'ясовується, що вони мінімальним критеріям для публікації червоних повідомлень не відповідають, і стосовно особи немає підстав для застосування механізмів міжнародного розшуку.

Аналіз ухвал слідчих суддів про здійснення спеціального досудового розслідування дає також підстави зробити висновок, що застосування *in absentia* з підстави оголошення особи у міжнародний розшук пов'язане з більш серйозним системним порушенням – ігноруванням фактів порушення органом досудового розслідування порядку повідомлення про підозру осіб, яке, відповідно до системного аналізу ст. ст. 111, 135, 278, 541, 542 КПК України, має здійснюватися в порядку міжнародної правової допомоги. Зазначене в сукупності призводить до ситуації, коли клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування і, оголошення в розшук в порядку ст. 281 КПК здійснюється стосовно особи, яка статусу підозрюваного не набула.

Чи не є така практика штучним розширенням підстав для здійснення проваджень *in absentia*? Очевидно, що так.

Ключові слова: міжнародний розшук, інтерпол, *in absentia*, повідомлення про підозру, спеціальне досудове розслідування, захист, досудове розслідування, адвокат, кримінальне провадження, *in absentia*, прокурор.

The situation in Ukraine with *in absentia* proceedings is characterized not only by an increase in the number of proceedings with an *in absentia* element, but also by the lack of a unified approach to what should be understood as one of the grounds for applying *in absentia* – “putting a person on the international wanted list”. The CPC does not contain clear guidelines/markers that allow us to say that a person is/is not on the international wanted list. In this regard, there is a rather contradictory court practice on this issue.

In particular, two alternative legal positions have been formed, which are as follows: 1) the provisions of the current CPC of Ukraine impose on the prosecutor/investigator the obligation to provide evidence to confirm the announcement, but not the fact of the suspect's being on the international wanted list 2) to confirm the fact of putting a person on the international wanted list, it is necessary to provide supporting documents from Interpol, which certify/confirm the fact of the person's being on the international wanted list.

According to the first legal position, in fact, the final results of the pre-trial investigation body's activities aimed at placing a person on the international search list are replaced by interim results. In this way, the grounds for conducting *in absentia* proceedings are artificially expanded, and this approach does not take into account situations where, based on the results of Interpol's verification of the compliance of documents submitted by the pre-trial investigation body, it turns out that they do not meet the minimum criteria for the publication of red notices, and there are no grounds for applying international search mechanisms in relation to the person.

The analysis of investigating judges' rulings on special pre-trial investigation also gives grounds to conclude that the use of *in absentia* on the grounds of putting a person on the international wanted list is associated with a more serious systemic violation – ignoring the facts of violation by the pre-trial investigation body of the procedure for notifying persons of suspicion, which, according to the systemic analysis of Articles 111, 135, 278, 541, 542 of the CPC of Ukraine, should be carried out in the framework of international legal assistance. All of the above leads to a situation where a request for a special pre-trial investigation and a wanted notice under Article 281 of the CPC is made in respect of a person who has not acquired the status of a suspect.

Isn't this practice an artificial expansion of the grounds for conducting proceedings *in absentia*? Obviously, yes.

Key words: international wanted list, Interpol, notice of suspicion in *in absentia*, special pre-trial investigation, defense, pre-trial investigation, lawyer, criminal proceedings, conviction in *in absentia*, prosecutor.

Проблеми нормативного регулювання та практики застосування процедури *in absentia* в тому числі з підстав оголошення особи у міжнародний розшук в різний час аналізувалися Ю.П. Аленіним, Н.Р. Бобечком, Ю.М. Грошевим, О.М. Дроздовим, О.В. Капліною, Л.М. Лобойком, О.В. Маленком, В.Т. Маляренком, О.О. Нагорнюком-Данилюком, М.А. Погорєцьким, В.О. Попелюшком, О.Ю. Татаровим, О.Г. Шило, М.Є. Шумилом, О.Г. Яновською та іншими вченими. В роботах зазначених науковців вже зосереджувалась увага на окремих проблемах спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду, проте збільшення кількості проваджень *in absentia* з підстави оголошення особи у міжнародний розшук актуалізує обрану тему.

КПК не містить чітких орієнтирів/маркерів, які дозволяють говорити про те, що особа перебуває/не перебуває

в міжнародному розшуку. У зв'язку з чим складається доволі суперечлива судова практика з цього питання. Так, для підтвердження тезису про оголошення особи в міжнародний розшук слідчі судді достатніми вважають документи, виготовлені виключно українською стороною (органом досудового розслідування). Так, в ухвалі слідчого судді Вищого антикорупційного суду у справі № 991/5453/20 [1] викладена правова позиція, яка є доволі поширеною і відповідно до якої «частина 3 ст. 281 КПК передбачає, що у подальшому оголошений розшук здійснюється за відповідним дорученням, але поняття "здійснення" розшуку не є тотожним поняттю "оголошення розшуку" за змістом статті 281 КПК України. Розшук здійснюється після його оголошення, при чому здійснення розшуку стосується вирішення організаційним питань,

які вирішуються після його оголошення. Постанова про оголошення особи в міжнародний розшук є єдиним доказом існування юридичного факту оголошення такої особи в міжнародний розшук в розумінні вимог ст. 281 КПК України та ч. 6 ст. 193 КПК України. При цьому, скерування даної постанови до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України є одним із можливих шляхів організації міжнародного розшуку, тобто є лише засобом здійснення такого розшуку (ч. 3 ст. 281) КПК України».

Ухвалою у справі № 991/3010/19 ВАКС постановив, що «винесена детективом або прокурором на підставі ст. 281 КПК України постанова про оголошення розшуку підозрюваного у подальшому є підставою для здійснення розшуку оперативним підрозділом, якому доручено здійснювати розшук підозрюваного, усіх необхідних розшукових заходів в межах державного розшуку, або для звернення за міжнародною правовою допомогою – при міждержавному або міжнародному розшуку. Тобто оголошення розшуку підозрюваного на підставі ст. 281 КПК України не має будь-якого обмеження за територією в межах держави або за межами України. Слідчий (детектив) вправі здійснювати дії з розшуку підозрюваних осіб як в системі організації Інтерпол так і поза нею». З позиції слідчого судді «Відсутність інформації в організації Інтерпол про розшук певної особи не свідчить про відсутність її міжнародного розшуку, оскільки наявність/відсутність такої інформації не є обов'язковою умовою міжнародного розшуку особи» [2].

В іншому рішенні ВАКС у справі № 991/14216/24 слідчий суддя звертає увагу, що «118. Чинний КПК не визначає, якими саме доказами має бути доведено, що особа перебуває у розшуку, однак регламентує, що про оголошення розшуку (державного, міждержавного, міжнародного) органом досудового розслідування має бути винесена відповідна постанова (ч. 2 ст. 281 КПК). 119. Винесена детективом або прокурором на підставі ст. 281 КПК постанова про оголошення розшуку підозрюваного у подальшому є підставою для здійснення розшуку оперативним підрозділом, якому доручено здійснювати розшук підозрюваного, усіх необхідних розшукових заходів в межах державного розшуку, або для звернення за міжнародною правовою допомогою – при міждержавному або міжнародному розшуку. Тобто оголошення розшуку підозрюваного на підставі ст. 281 КПК не має будь-якого обмеження за територією в межах держави або за межами України» [3].

При цьому, «момент, з якого особа вважається такою, що оголошена у міжнародний розшук, відповідає часу винесення постанови про оголошення особи у міжнародний розшук, а доказом, яким сторона обвинувачення має доводити перед слідчим суддею факт того, що підозрюваний оголошений у міжнародний розшук є наявність у матеріалах клопотання процесуального рішення про оголошення особи в міжнародний розшук, оформленого у виді постанови, що на думку слідчого судді, є достатнім для підтвердження факту оголошення у міжнародний розшук у розумінні вимог ч. 1 ст. 297-4 КПК України» [4].

Це означає, по суті, що слідчий/прокурор надає документи, які фактично ними і були виготовлені для підтвердження тезису про оголошення особи у міжнародному розшуку, а відомості Інтерполу не є релевантними для підтвердження чи спростування цього факту. Зазначені висновки не відповідають вимогам формальної логіки та міжнародному законодавству, однак саме така правова позиція під час розгляду клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування, на жаль, переважає. Крім того, детальний аналіз статті 281 КПК взагалі не містить терміну «міжнародний». Звертаю також увагу, що розшук може бути здійснений стосовно особи, місцезнаходження якої не відомо та яка не з'являється без поважних

причин на виклик. Однак у практиці доволі поширеною є ситуація, коли органу досудового розслідування відомо місцезнаходження особи, більш того, особа самостійно повідомляє орган досудового розслідування про своє місцезнаходження безпосередньо або через своїх адвокатів. Нерідко такі особи перебувають на консульському обліку в країнах, з якими Україна має та підтримує дипломатичні відносини. При наявності у органу досудового розслідування інформації про місцезнаходження особи, немає правових підстав для оголошення такої особи у розшук, а ігнорування вимог стосовно застосування міжнародної правової допомоги стосовно такої особи є неналежною процесуальною практикою.

Проте є й інша судова практика, яка вимагає, по суті, підтверджуючих документів Інтерполу для констатації тверджень стосовно перебування особи у міжнародному розшуку, що, безперечно, є відповідає принципам формальної логіки та відповідає позиції Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка була викладена в листі № 511–550/0/4–13 від 04.04.2013 р.), де Суд зазначив, що «слідчий суддя, суд наділений правом розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, лише у разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК України, буде доведено, що такого підозрюваного, обвинуваченого оголошено у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України). Обов'язок доведення факту перебування підозрюваного, обвинуваченого у міжнародному розшуку покладається на слідчого, прокурора, який подав клопотання про застосування запобіжного заходу, та підтверджується відповідними відомостями (довідка, витяг із бази даних Інтерполу тощо)».

Відповідно до цієї позиції підозрюваним, якого оголошено у міжнародний розшук (у розумінні ч. 6 ст. 193 КПК України) слід вважати виключно особу, яка перебуває у міжнародному розшуку і це підтверджується відповідними довідками та витягами із бази даних Інтерполу.

Так АП ВАКС у справі № 760/25064/19 зауважила, що «оскільки відповідно до п. п. 4.4., 4.6., 4.7. Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні в попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затвердженої спільним наказом № 3/1/2/2/2 від 09.01.1997 року МВС України, ГПУ, СБУ, ДМС, ДПА, «підставою для міжнародного розшуку громадян України є запит правоохоронного органу, надісланий до НЦБ», «НЦБ вивчає одержані матеріали, при потребі запитує в ініціатора додаткові відомості і, за прийнятими Інтерполом правилами, надсилає запит до Генерального секретаріату Інтерполу або в Національне центральне бюро Інтерполу відповідної країни», «Про здійснений запит НЦБ письмово інформує ініціатора, який після цього зобов'язаний негайно повідомляти нові відомі факти щодо розшукуваних для коригування розшукових заходів закордоном». А так як докази отримання Національним антикорупційним бюро України як ініціатором розшуку ОСОБА 9 підтвердження здійснення запиту до Генерального секретаріату Інтерполу або в Національне центральне бюро Інтерполу відповідної країни в матеріалах судового провадження відсутні, то перед судом прокурор не довів факту перебування ОСОБА 9 в міжнародному розшуку [5]. В Ухвалі Вишого антикорупційного суду у справі № 760/11359/16-к, вказано, що «факт внесення до обліків Генерального Секретаріату Інтерполу відомостей звернення слідчого органу про публікацію картки щодо особи без отримання жодного його рішення не є свідченням оголошення особи в міжнародний розшук, оскільки матеріали, якими слідчий орган підтверджує оголошення особи в міжнародний розшук, мають містити повідомлення безпосередньо з Інтерполу, довідки або витягу з його бази даних» [6].

Науковці вже не вперше наголошують на тому, що для підтвердження міжнародного розшуку обов'язковим є надання документів Генерального секретаріату Інтерполу, оскільки міжнародний розшук координується міжнародними пошуковими системами [7]. Зазначена позиція відповідає положенням законодавства, які врегульовують діяльність Інтерполу.

Відмічу, що відповідно до Положення «Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості лише про «оголошення розшуку підозрюваного» протягом 24 годин з моменту винесення прокурором або слідчим відповідної постанови. Про категорію розшуку у цьому Порядку не йдеться. Отже, внесення відомостей до ЄРДР про оголошення розшуку підозрюваного є внесенням інформації лише про прийняття прокурором/слідчим такої постанови. Внесення до ЄРДР відомостей про прийняття слідчим/прокурором постанови не дорівнює оголошенню особи в міжнародний розшук.

Розшуку підозрюваних за кордоном здійснюється лише в межах міжнародних систем у тому числі системами Інтерполу, то в обов'язковому порядку мають бути надані в підтвердження тезису про те, що особа перебуває в міжнародному розшуку, документи Генерального секретаріату Інтерполу, які це підтверджують. Моментом оголошення особи в міжнародний розшук є саме внесення Генеральним секретаріатом Інтерполу в інформаційну базу Інтерпол даних про розшук певної особи. Підтвердженням знаходження особи в міжнародному розшуку є надання з Інтерполу відповідних підтверджуючих документів.

Відповідно до ст. 82 Правил Інтерполу щодо обробки даних (Article 82: Purpose of red notices) червоні оголошення публікуються на запит Національного центрального бюро або міжнародної організації, уповноваженої на розслідування та переслідування у кримінальних справах, з метою встановлення місцезнаходження розшукуваної особи та її затримання, арешту, чи обмеження пересування з метою екстрадиції, здачі або аналогічної законної дії.

Статтею 87 Правил Інтерполу щодо обробки даних (Article 87: Steps to be taken following the location of the person) передбачені послідовні кроки – заходи, які необхідно вжити після виявлення особи.

Відповідно до ст. 83 Правил Інтерполу щодо обробки даних (Article 83: Specific conditions for publication of red notices) встановлені мінімальні критерії для публікації червоних повідомлень. Так, забороняється публікувати червоні оголошення за правопорушеннями, пов'язаними з порушенням законів чи постанов адміністративного характеру або внаслідок приватних спорів. Крім того, встановлений штрафний поріг (якщо особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, що є злочином, карається максимальним позбавлення волі на строк не менше двох років або більш суворим покаранням).

Під час розгляду клопотань про здійснення спеціального досудового розслідування з підстав оголошення особи у міжнародний розшук також доволі поширеним є випадки, коли орган досудового розслідування володіючи інформацією про місце знаходження особи за кордоном в поза процесуальний спосіб без урахування вимог ч. 7 ст. 135 КПК України намагається вручити такій особі повідомлення про підозру.

Відповідно до ст. 44 Правил Інтерполу щодо обробки даних має бути вказаний статус особи, яка є суб'єктом міжнародного поліцейського співробітництва. Список ймовірних статусів також передбачений в ст. 44 Правил: а) засуджена особа, яка за рішенням суду була визнана винною у вчиненні злочину загального права; б) обвинувачений особа проти якої розпочато кримінальне провадження; с) підозрюваний: особа в рамках кримінального розслідування вважають можливим правопорушником, але проти

якої не висунуто обвинувачення... та ін. Аналогічний пункт міститься у п. а) ч. 4 ст. 70 Правил (Article 70: Additional conditions for recording data on criminal analysis purposes). Таким чином наявність статусу підозрюваного є підставою в тому числі для застосування міжнародного розшуку.

З урахуванням системного аналізу ст. ст. 111, 135, 278, 541, 542 КПК України можна зробити єдиний можливий висновок, що «особу, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України викликають повісткою на підставі запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу. Викликаній особі, крім підозрюваного та обвинуваченого, повідомляється про розмір і порядок відшкодування витрат, пов'язаних з викликом. Запит (доручення) у рамках міжнародної правової допомоги про виклик особи, яка перебуває за межами України, направляється компетентному органу іноземної держави не пізніше шістдесяти діб до дати явки особи або в інший строк, передбачений міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ст. 566 КПК України).

В ухвалі слідчого судді Вищого антикорупційного суду у справі № 991/5574/20, у мотивувальній частині встановлено таке: «...Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (ч. 1 ст. 278 КПК України). У Главі 11 КПК України визначено порядок вручення повідомлень. Зокрема, повістка про виклик особи (повідомлення), яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва (п. 7 ч. 135 КПК України). Норми КПК України вказують на те, що особу: 1) мають повідомити про підозру (і, якщо вона проживає за кордоном, повідомлення має бути вручене згідно з міжнародним договором про правову допомогу), або 2) мають бути вжиті заходи для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (це можливо якщо повідомлення про підозру не вручене особі внаслідок невстановлення місцезнаходження особи). З урахуванням того, що детективи Національного антикорупційного бюро України встановили місце перебування особи, вручення повідомлення про підозру мало бути проведене в порядку, що регулюється ч. 7 ст. 135 КПК України, тобто, вручення повідомлення згідно з міжнародним договором про правову допомогу». Оскільки слідчим, прокурором не було доведено відповідними доказами факт належного повідомлення про підозру, через направлення повідомлення про підозру поза встановленою процедурою, слідчий суддя дійшов до висновку, що особі не було належно повідомлено про підозру [8].

Спроби органів досудового розслідування вручити повідомлення про підозру у інший спосіб, ніж передбачено ч. 7 ст. 135 КПК України тобто без застосування міжнародно-правових механізмів можна розцінювати як неналежну процесуальну практику, а особу, якій неналежно було вручено повідомлення про підозру – такою, що статус підозрюваного не набула.

Відповідно до ст. 281 КПК оголошувати у розшук можна виключно особу, яка перебуває у процесуальному статусі підозрюваного. Ініціювати розшук особи, яка не набула статусу підозрюваного – порушення належної правової процедури здійснення розшукових заходів. І, відповідно, розглядати клопотання стосовно здійснення спеціального досудового розслідування можна виключно стосовно підозрюваного тобто особи, яка в порядку передбаченому КПК була повідомлена про підозру тому процедура повідомлення про підозру також є важливою складовою судового контролю при розгляді клопотань про здійснення in absentia.

Висновки. 1. Для забезпечення принципу законності при вирішенні питань стосовно наявності / відсутності підстав для здійснення проваджень *in absentia* є кілька пропозицій по удосконаленню діючих правових конструкцій: 1) у ст. ст. 297-1–297-4 КПК доцільно було б термінологічний зворот «оголошена/оголошений в міжнародний розшук» замінити термінологічним зворотом «перебуває в міжнародному розшуку» з зобов'язанням ініціатора клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування подавати відповідні підтверджуючі документи для доведення перед слідчим суддею факту перебування (а не оголошення) особи в міжнародному розшуку; 2) доцільно було б удосконалити процедури скасування повідомлень про підозру, які б конкретизували, що порушення проце-

дури її (підозри) здійснення без застосування міжнародної правової допомоги в окремих випадках є обов'язковою підставою для скасування повідомлення про підозру.

2. Підтвердженням знаходження/перебування особи в міжнародному розшуку є надання з Генерального секретаріату Інтерполу відповідних підтверджуючих цей факт документів. У разі відсутності таких документів в здійсненні спеціального досудового розслідування з підстави оголошення особи у міжнародний розшук має бути відмовлено. Не підлягає задоволенню й клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування і у випадку, якщо особа, стосовно якої розглядається клопотання, не набула статус підозрюваного, внаслідок порушення процедури повідомлення її про підозру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 28.07.2020 р. у справі № 991/5453/20, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90719293>.
2. Ухвала БАКС від 03.01.2020 у справі № 991/3010/19 провадження 1-кц/991/3625/19, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86760831>
3. Ухвала БАКС від 14.01.2025 у справі № 991/14216/24, провадження 1-кц/991/14316/24, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124529288>
4. Ухвала БАКС від 28.08.2024 у справі № 991/7888/24, провадження 1-кц/991/7925/24, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121409319>
5. Ухвала Апеляційної палати БАКС від 02.10.2019 у справі № 760/25064/19, провадження №11-cc/4911/16/19, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84756215>
6. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 30.01.2020 р. у справі № 760/11359/16-к, провадження 1-кп/991/117/19, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87392462>
7. Погорецький М.А., Старенький О.С. *Науковий висновок щодо оголошення особи в міжнародний розшук*. Вісник кримінального судочинства № 3/2019// URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2019_POHORETSKYI_STARENKYI.pdf
8. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 29 лип. 2020 р. у справі № 991/5574/20, провадження № 1-кц/991/5734/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90683483>.